

TABIATÜSTÜ VARLIKLARIN TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ GÖRÜNÜMLERİ: CİN, ŞEYTan ÖRNEĞİ

THE APPEARANCES OF SUPERNATURAL BEINGS IN TURKEY TURKISH: THE EXAMPLE OF JINN AND SATAN

Burcu SIBIÇ*

ÖZ: İnsanoğlu var oluşundan bugüne etrafındaki varlıkları pek çok unsurla ilişkilendirmiş ve bu unsurlara inanma ihtiyacı duymuştur. Söz konusu ihtiyaç doğrultusunda dönem dönem farklı dinlere intisap etmelerinin yanı sıra tabiattaki canlı ve cansız varlıklara da tapınmıştır. Sosyal bir varlık olan insan hayatında meydana gelen her şey, yüzyıllardır kültürün yapı taşı kabul edilen dilde de görünüm kazanmıştır. Bu doğrultuda geçmişten günümüze var olagelen siyasi, sosyal, kültürel vb. birçok olay ve olgu gibi Türk inanç sisteminin izlerini de Türkçede bulabilmek mümkündür. Türk inanç sistemi içinde değerlendirilen unsurlardan biri de tabiatüstü varlıklardır. Gerek dinî gerek sosyal yaşamda etkileri görülen tabiatüstü varlıklar, Türkçede pek çok kavram ile ilişkilendirilmiş, bu kavram adlarından oluşan birçok sözcük/sözcük grubu dilin terim ve sözcük hazinesine yerleşmiştir. Bu çalışmada Türkçe söz varlığında birçok kavram ve ifadeyle bağdaştırılmış tabiatüstü varlıklardan “cin” ve “şeytan”ın Türkiye Türkçesindeki görünümlelerinden söz edilecek ve bu sözcükler/sözcük grupları kavram alanına göre kendi içinde bir sınıflandırmaya tabi tutularak konu edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, söz varlığı, tabiatüstü varlıklar, cin, şeytan.

ABSTRACT: The human being has associated the beings around it with many elements and felt the need to believe in these elements since its existence. In line with that need it worshiped living and non-living things in nature as well as joining different religions from time to time. Everything that happens in the life of a person, who is a social being, has also appeared in the language that has been accepted as the building block of culture for centuries. In this direction it is possible to find traces of the Turkish belief system like the political, social, cultural etc. many events and phenomena that have existed from the past to the present in Turkish. One of the elements evaluated in the Turkish belief system is supernatural beings. Supernatural beings, whose effects are seen in both religious and social life, have been associated with many concepts in Turkish and many words/ phrases consisting of these concept names have settled in the terms and vocabulary of the language. The appearances in Turkey Turkish of jinn and satan, which are supernatural beings associated with many concepts and expressions in Turkish vocabulary, will be mentioned in this study and these words/ phrases will be handled with subjecting to a classification within themselves according to their conceptual field.

Keywords: Turkey Turkish, vocabulary, supernatural beings, jinn, satan.

* Dr.-Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
/ İstanbul-burcusbc@gmail.com(Orcid: 0000-0003-2530-5962)

Giriş

İnanç, sözlük anlamıyla “kişice ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi” demektir. Kavram, bu anlamıyla insan düşüncesinin çok büyük bir bölümünü içerir. Halkbiliminde ise inanç, bir toplumun eski dinlerinden miras alıp kendi çağının şartlarına uygulayarak yaşattığı yeni dininde, yaşam şartlarının gerektirdiğince yeni biçimler, yeni içerikler ve anlatışlarla oluşturduğu inanışlar şeklinde ifade edilir. Halkbiliminin konusu olarak inanışların başka bir niteliği de din, ahlak kurallarındaki katılığa karşılık yöreden yöreye, topluluktan topluluğa değişik biçimler ve içerikler göstermesidir (Boratav, 1973: 8-9).

Köklü ve zengin bir kültür birikimine sahip olan Türkler, İslamiyet’ten önce Gök Tanrı, Şamanizm, Budizm, Maniheizm, Musevilik, Hristiyanlık gibi dinleri kabul etmiştir. Yüzyıllar boyu geniş bir coğrafyada hayatlarını idame ettiren Türklerin hayat düzenleri inanç sistemlerine de yansımıştır. Türkler, eski çağlarda doğada bulunan her şeyin bir ruhu olduğuna inanarak dağ, su, ağaç, taş, ateş gibi varlıkları bir kült hâline getirmiştir. Örneğin; Köktürk abidelerinde de izlerine rastladığımız yer-su kültü, Altaylıların inanışlarına göre insanların yaşadığı muhitlerde yaşayan, ehlî hayvanları yaratan ve onlara bereket veren ruhtur (İnan, 1987: 491).

İslamiyet’ten önce pek çok tabiatüstü varlığa inandığı bilinen Türklerde İslamiyet’in kabulüyle birlikte Türk inancının kimlik değiştirdiği görülür. Türk mitolojisinde ruhlar, *ıye* “sahip” sözüyle nitelendirilmiş, iyi ve kötü olmak üzere iki zıt grupta kategorilendirilmiştir. “Ak ıye” (iyi ruhlar) ve “kara ıye” (kötü ruhlar) kavramıyla ilişkilendirilen bu ruhlardan “kara ıyeler” insanlara kötülük yapmakla görevli, çeşitli felaket ve hastalıklara neden olan varlıklardır. Erlik, albastı, alkarısı, karabasan, hortlak “kara ıyeler” sınıfında yer alan ruhlara örnek verilebilir. Birbiriyyle hemen hemen benzer özellik gösteren bu ruhlar, özellikle İslamiyet’in kabulüyle birlikte yerini “cin” ve “şeytan” olarak adlandırılan kötü ruhlara bırakmıştır. Eski inanişaya göre cin, var olduğuna inanılan ve gözle görülmeyen mitolojik bir varlıktır. Arap dilinde cin “örtülü, gizli olan”, “duygu yoluyla algılanamayan, ilâhî emirleri yerine getiren, dindar ve kâfir destanlarında geçen varlık” anlamlarında kullanılmıştır (Beydili, 2004: 129). Boratav, cin kelimesini Türkçeye Arapçadan, Arapçaya da Latinceye geçmiş “genius” sözünden gelen bir kelime olarak ifade etmiştir. Kelimenin Latinceye anlamı “insanları, hayvanları, yerleri koruyan, onların kaderini yöneten ruh ya da tanrımsı varlık”tır (1973: 91). Cin kavramı genel olarak bütün olağanüstü varlıkların genel adı hâline dönüşmüş olsa da birbirinden belli farklılıklarla ayrılarak özel bir kavram çerçevesinde değerlendirilebilir. Türk halk kültüründe cinler; İslamiyet’i kabul eden ve Müslümanlara karşı iyi davranışlarda bulunan ve İslamiyet’i kabul etmeyerek “şeytan” olarak adlandırılan, insanları yoldan çıkarmak, korkutmak, cezalandırmak gibi faaliyetlerde bulunan varlıklar olarak iki kısma ayrılmaktadır (Çobanoğlu, 2003: 83).

Fakat yıkık dökük yerlerde, mezarlıklarda ve çöllerde yaşadığı bilinen cinler genel olarak insanlara kötülük yapan varlıklar olarak nitelendirilmiştir. Örneğin; Türk tıp tarihinde ilk hastalıkların çıkış nedenleri arasında cinler tarafından insanların hastalığa uğratılması dikkat çekmektedir. İblis adıyla bilinen şeytan ise yine gözle görülmeyen, cin (kötü nitelikli) gibi insanlara hastalık, felaket vb. getirmekle görevli tabiatüstü varlıktır. Rivayete göre şeytan, kendisinin ateşten Âdem'in topraktan yaratıldığını ileri sürerek ona secde etmemiş ve Tanrı'nın emrine karşı gelerek cennetten kovulmuştur. Daha sonra Âdem ve Havva'yı kandırarak cennetten kovulmalarına sebep olmuş, kıyamete kadar insanları doğru yoldan saptırmayı görev edinmiştir. Ayrıca şeytan, Âdem yaratılmadan 600 bin sene önce ibadet etmiş ve meleklerin hocası olarak kabul edilmiştir (Onay, 1993: 399). İnsanlara kötülük, çirkinlik getirdiğine inanılan bu varlık birçok topluluğun yaşayışına da tesir etmiştir. Örneğin; Azerbaycan Türklerinin inancında fırtına olduğunda, "Şeytan gelin getiriyor." denilmiş, yeraltı ölümler dünyası ve görünmezler âlemiyle bağlanmasından dolayı İran Türkmenleri arasında "Şeytan çok bildiği için, bir gözü kör olmuş." ifadesi kullanılmıştır (Beydili, 2004: 529). İnsan dünyasında genellikle soyut görünüşleriyle kabul gören şeytan, mitolojide bazı olaylarla da ilişkilendirilmiştir. Örneğin; Yakut-Türk yaratılış destanlarında, dünyanın yaratılışı şeytan motifleriyle de temsil edilmiştir:

"Şeytan, hazreti İsa'nın büyük kardeşi idi. Ama kardeşi nasıl iyiye, o da o kadar kötü idi. Tanrı durmuş, düşünüyordu. Bir dünya yaratayım ama, nasıl yaratayım diye. Düşünüp dururken Tanrı, Şeytan'a şöyle dedi: -" Sen hep parlaksın, hep kuvvetlisin, her şeyi yaparsın diye, öğrenür durursun. Gel öyle ise, gel de denize dal ve denizin dibinden bana biraz kum çıkar!" Şeytan denize daldı. Az sonra yine çıktı. Çıktı, çıktı ama, kum da avucundan akıp gitti. Şeytan ikinci defa yine daldı. Fakat eli boştu yine. Baktı ki Şeytan olmayacak. Hemen bir kırlangıç olup, daldı denizin dibine. Gagasına bir parça balçık aldı ve suyun yüzüne çıktı. Tanrı balçığı aldı ve takdis etti. Sonra da denize attı. Bu suretle yeryüzü yaratılmış oldu. Ama başlangıçta dünya, dümdüz, tıpkı bir tepsi gibi idi. Tanrı böyle istemişti ve böyle olmuştu. Fakat Şeytan daha önceden Tanrı'nın isteğini anlamış ve ağzında bir parça toprak saklamıştı. Niçin Tanrı'nın dünyası olsun da, benim olmasın diye. Çok geçmedi ve Tanrı bunu sezdi. Çağırıldı Şeytanı yanına, eliyle vurdu ensesine. Şeytan tokadı yeyince, ağzındaki çamurlar sıçradı etrafa. Her taraf bu çamurla dağ, taş oldu. Tanrı'nın o güzelim dünyası da, bugünkü dünya oldu." (Ögel, 2010: 448).

Cin ve şeytanın soyut görünüşlerinin yanı sıra zaman zaman çeşitli canlı varlıkların kılığına girerek insanlara görüldüğü de bilinmektedir. Örneğin şeytan; zaman zaman insan, hayvan (kara kedi, keçi, oğlak, yılan,

tavşan, eşek, sığa, at, köpek, tilki, domuz, geyik, keklik, tavuk, baykuş vb.) veya cansız bir varlık şekline dönüşerek insanların karşısına çıkmakta¹ ve bu olaylar asırlar boyu anlatılarak sözlü ve daha sonra yazılı kaynak şeklinde kültür hazinesine aktarılmaktadır. Bu varlıkların temsilcilerini sadece anlatılarda değil yıllar boyu dilden dile, gönülden gönüle aktarılan çeşitli halk edebiyatı ürünlerinde de görebilmek mümkündür:

Ninnilerde;

Kuzum davar çeşmesi,
Yolcu dibinden geçmesi,
Cinler, kuşlar ötüşmesin,
Benim oğlum uyuyacak, ninni! (Sivrihisar) (Çelebioğlu, 1982: 343).

Kuzgunlu'nun çayları,
Elledim tüfek yayları,
Şeytan girdi kalbime,
Vurdum İsmet Beyleri!
Laylay balama laylay! (Kars) (Çelebioğlu, 1982: 314).

Avluda erik fidanı,
Aldı gitti meydanı,
Benim yavrum uyumaz,
Kimdir onun şeytanı, ninni! (Bandırma) (Çelebioğlu, 1982: 284).

Şeytanın elleri bağlı,
Dostların yüzleri yağlı,
Âmine ananın oğlu,
Nenni Muhammed'im nenni,
Uyu can Ahmed'im nenni! (Çelebioğlu, 1982: 46).

Türkülerde;

Akşam oldu mumlar yandı
Bizim ağa gelecek
Şu benim huysuz kaynanam
Cin atına binecek (Anonim) (Özbek, 2009: 121).

Telli sazdır bunun adı

---

¹Ayrıntılı bilgi için bk. (Çobanoğlu, 2009)

Ne âyet dinler ne kadı

Bunu çalan anlar kendi

Şeytan bunun neresinde (Dertli) (Özbek, 2009: 445).

Bilmece ve tekerleme örneklerinde cin ve şeytan;

Türk bilmecelerinde “Adı var, kendi yok.”, “Uç ayağı var, beş göz.” (Başgöz, 1993: 522) sorusunun cevabı olarak ve kaybolan bir şeyi ararken söylenen “Şeytan aldı götürdü (satamadan getirdi).” (MBTS 2983) tekerlemesinde de şeytan kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Yine Türk dilinde birçok çalışmaya konu olmuş dua ve beddualarda da (Ersoylu, 2012) cin ve şeytan kavramının yansımaları görülmektedir:

Allah şeytan atına
bindirsin.

Şeytan şerrinden, kuru
bühtandan hıfz olasın.

Cinler boğsun, şeytanlar
çarpsın.

Şeytandan belanı bulasın.
Şeytandan bulsun.

Kör şeytanından bulasın.

Şeytanın şerrine
uğrayasın.

Mel’un şeytan ile nâra
düşesin.

Topal şeytanından
bulasın.

Şeytan kulağına kurşun.

Yüzünü şeytan göre.

Sosyal bir varlık olan insan doğasında yaşanan her olay/olgu insanın yaşayış biçimini ve kültürünü etkilemiş, söz konusu koşullarda gerçekleşen birçok unsur da dilde yansımalarını bulmuştur. Türk kültür tarihinin geneline bakıldığında yaşanan gelişmelerden en çok etkilenen yapı taşlarından birinin dil olduğu kanıtlanmıştır. Özellikle söz varlığı noktasında elde edilen malzeme konuyu destekler niteliktedir. Yapılan çalışma çerçevesinde mesele ele alındığında Türk inanç sisteminde yer alan tabiatüstü varlıkların da söz varlığında birçok olay, durum, duygu ve düşünce gibi unsurları nitelendirdiği görülmektedir. Örneğin “peri”; bir kimse olumlu ifadelerle nitelendirilecekse *peri gibi* “çok güzel”, *iyilik perisi* “maddi, manevi yardımda bulunan (kimse)”, *ilham perisi* “sanatçılara esin verdiği varsayılan kişi” ya da olumlu veya olumsuz bir durum ifade edilecekse *perileri bağdaşmak* “uyuşup anlaşmak, yıldızları barışmak”, *perisi hoşlanmamak* “yakınlık duymamak, ısınmamak” gibi ifadelerde görünüm kazanmıştır. Bunun yanı sıra peri kelimesinin *peribacası*, *peri hastalığı*, *peri masalı*, *peri masası*, *peri oyunu*, *peri piramidi* gibi pek çok terimle de ilişkilendirildiği söylenebilir. Bu noktadan hareketle söz varlığımızda yer alan “cin” ve “şeytan” kavramlarının da pek çok olay, durum, duygu ve düşünceyi ifade ettiği bilinmektedir. Örneğin; *cinci* “cin çağırma, onlarla konuşma vb. iddialarla geçimini sağlayan kimse”, *cincilik* “cincinin yaptığı iş”, *cinlendirmek* “hafifçe kızdırmak, sinirlendirmek”, *cinlenmek* “öfkelenmek”, *cinleşmek* “cin gibi davranmak”, *cinli* “1. İçinde cinlerin olduğuna inanılan; 2. öfkeli, sinirli kimse” söz ve söz gruplarında cin; *şeytanca* “1. Şeytana yaraşan;

2. Şeytana yaraşır bir biçimde, kurnazca, kurnazlıkla”, *şeytanlık* “1. Şeytan olma durumu; 2. Hile, kurnazlık”, *şeytansı* “şeytani andıran, şeytana benzeyen, şeytan gibi, şeytanımsı” sözlerinde şeytan kelimesinin örnekleri karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bahsi geçen varlıkların bitki, hayvan, eşya, hastalık adı olmak üzere pek çok alanda terimleşmiş görünümleri de dikkati çekmektedir. Çalışmamızda bu terimler anlam ve ifade ettikleri kavramın türüne göre sınıflandırılarak örneklendirilmiştir. Genel olarak ölçünlü Türkçede kullanılan sözler ele alınarak sözlerin ağızlardaki kullanımları gerekli yerlerde ifade edilmiştir. Söz, söz grupları ve terimlerin anlamları verilirken “Kaynakça” bölümünde yer alan kaynaklardan yararlanılmıştır.

1. Cin ve Şeytan Kavramının Türkiye Türkçesindeki Görünümleri

1.1. Bitki Adları

Bitki bilimi, Türkçede zengin bir adlandırma alanına sahip bilim dallarından biridir. Bu alan üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde bitkilerin niteliği (renk, biçim vb.) yetiştiği yer ve zaman, iklim koşulları, kullanım özellikleri bakımından adlandırıldığı dikkati çekmektedir. Sadece bitkinin temel özelliklerinin değil, halkın yaşayış biçiminin de bu adlandırmalara etki ettiği görülür yani fiziki şartların yanı sıra kültürel değer yargıları da söz konusu adlandırmaları biçimlendirmiştir. Örneğin; Türk inanç sisteminde yer alan pek çok mitolojik ve tabiatüstü varlığın bu adlandırmalarda yansımaları görülmektedir: canavar otu, cin saç, melek otu, peri zambağı, şeytan mumu gibi. Konuyu çalışmamız çerçevesinde ele alacak olursak Türkçede bitkilerin adlandırılmasında tabiatüstü varlıklardan cin ve şeytan kavramları -özellikle şeytan kelimesi- pek çok örnekte karşımıza çıkmaktadır. Bu adlandırmaların oluşmasında bitkinin şekli, kokusu, tadı, rengi, yararlı/zararlı oluşu (özellikle zehirli oluşu), yetiştiği koşullar, kullanım amacı gibi nitelikleri ve bazı dinî kabüllerin cin ve şeytanla bağdaştırılması etkili olmuştur. Örneğin küsküt adıyla da bilinen “cin saç”, asalak bir bitkidir. Küsküt (*Cuscuta*), çit sarmaşığıgillerden, ince uzun ipliksi saplarıyla, asma, baklagiller ve bazı meyve ağaçlarına sarılarak onları sömüren, klorofilsiz, asalak bir bitkidir ve şeytansaçı, bağboğan isimleriyle de bilinir (TS 1564). Başka bitkilere tutunarak hayatta kalan bir türdür. Kurutucu niteliğiyle bir nevi diğer bitkilere musallat olduğu düşünülen ve dağınık görünümüyle dikkat çeken “cin saç” veya diğer adıyla “şeytan saç” bu özelliğiyle cin ve şeytan kavramıyla ilişkilendirilir. Yine “şeytan elması”, yol kenarları, tarlalar, bakımsız ve terk edilmiş yerlerde yetişen zehirli bir bitkidir ve isimlendirmesinde genel nitelikleri etkili olmuştur. Ayrıca şeytanın kırmızı renkle bağdaştırılması da kırmızı renkli çeşitli bitkilerin bu adı almasında belirleyicidir. Cin ve şeytan kavramıyla ilişkilendirilen çoğu bitkinin genellikle zehirli, acı, sıra dışı görünüme sahip olduğu, mitolojik varlıklar olarak bilinen cin ve şeytana has niteliklerin de bu bitkilerde karşılık bulunduğu bilinmektedir. Bitkilerin adlandırılmasında yer yer birden fazla sebebin de etkili olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Türkiye Türkçesinde “cin” ve “şeytan” kelimesiyle oluşturulan bitki adlarına şu örnekler verilebilir:

Cin ağacı	Şeytan	Şeytan keleşği	Şeytan saçı
Cin biberi	değirmeni	Şeytan	Şeytan
Cin elması	Şeytan dili	keneviri	sarmaşığı
Cin haşhaşı	Şeytan dişi	Şeytan	Şeytan
Cin lalesi	Şeytan	kulağı	süpürgesi
Cin otu	elması	Şeytan	Şeytan
Cin saçı	Şeytan feneri	kurusu	şalgamı
Cin sütleğen	Şeytan gözü	Şeytan	Şeytan
Şeytan ayağı	Şeytan gülü	küpesi	taburesi
Şeytan arabası	Şeytan	Şeytan	Şeytan tersi
	havucu	mumu	Şeytan
Şeytan arpası	Şeytan ipliğı	Şeytan otu	tespihi
Şeytan bademi	Şeytan	Şeytan	Şeytan
	kabalağı	patlıcanı	tırnağı
Şeytan bıyığı	Şeytan	Şeytan	Şeytan
	kancası	pençesi	yıldızı
Şeytan çubuğı	Şeytan	Şeytan	Şeytan
	karpuzu	pıtırağı	zeytini
Şeytan boku	Şeytan	Şeytan	
	kavunu	portakalı	
Şeytan darısı		Şeytan pürü	

1.2. Hayvan Adları

Türkiye Türkçesinde bazı hayvan veya hayvana ait unsurların adlandırılmasında da “cin” ve “şeytan” kelimeleriyle kurulu isimlere rastlanmaktadır:

Cinbaş: Çabuk yürüyen at (*Gürün, *Kangal-Sivas) (DS 975).

Cinkara: Karabaş kuşu (Sarılar-İzmir; Bayazıt-İstanbul). Kelimenin *cinkav* (Yavuz *Şavşat-Artvin) biçimi de bulunmaktadır (DS 981).

Cin tavuğı: 1. Küçük tavuk (Rize); 2. Hindi (Aydın; Kerem *Burhaniye-Balıkesir) (DS 982).

Şeytaniğnesi: Şeytaniğnesigiller familyasına giren kız böceklerine verilen genel ad (Aeschna) (TS 2220).

Şeytan kuşu: Kurbağa ile beslenen, kuyruksuz bir cins büyük yarasa (Rhinolophus ferrum equinum) (TS 2220).

Şeytanminaresi: Bazı deniz böceklerinin koni biçimindeki kavkısı (TS 2220).

Şeytannamazlığı: Örümcek ve ağı (Ayrancı, Ağızboğaz-Konya) (DS 3765).

Şeytan örümceği: Ördüğü ağı rüzgâra salarak onunla birlikte uzaklara giden bir cins örümcek (TS 2220).

1.3. Eşya ve Alet Adları

Cin arabası: Bisiklet (Çorum; Çankırı; *Merzifon-Amasya; *Zile-Tokat; *Arapkir, *Darende-Malatya; Kaşköyü, Çepni, *Gemerek, *Gürün-Sivas; Sarıhamzalı, Ocaklı *Sorgun, *Çayıralan köyleri-Yozgat; Avşar aşireti *Pınarbaşı-Kayseri; Nevşehir; Bahçeli *Bor-Niğde; *Kozan-Adana) (DS 974).

Cin atı: Bisiklet (*Elbistan, Çardak *Afşin-Maraş; -Adana) (DS 974).

Cinaynası: 1. Süs olarak kullanılan parlak top (Samsun); 2. Dış bükey ayna (Samsun) (DS 974-975).

Cindüdük: Söğüt dalından yapılan ince sesli düdük (Ankara) (DS 977).

Şeytan arabası: 1. Bisiklet; 2. Şimendifer garlarında ve gümrüklerde antrepolarda eşya nakli için kullanılan üç tekerlekli ve bazıları elektrikle müteharrik küçük yük arabası. Fr. Tricycle de gare. (Arseven, 1975: 1883). Bunun yanı sıra *şeytan atı* ve *şeytan vapuru* da “bisiklet” anlamında kullanılmaktadır.

Şeytan bezi: Erkek giysisi yapımında kullanılan bir pamuklu kadife kumaş türü (Ergür, 2002: 254).

Şeytan çarmıhı: Yelkenlilerde, eski savaş gemilerinde tırmanmak için kullanılan ip merdiven, kılavuz çarmıhı, saltadora (MBTS 2984).

Şeytanfeneri: Yanardöner fener (ÖTS 4470).

Şeytan kilidi: Uçlarına somun geçirilerek halatları birbirine bağlamakta kullanılan U biçimli bağlantı yeri (ÖTS 4469).

Şeytan kösteği: Atlara vurulan çift köstek (ÖTS 4469).

Şeytanküllüğü: Oda içindeki ocaklarda kandil koymaya yarayan koltuk taşındaki çıkıntı (Aliköy *Çaycuma-Zonguldak) (DS 3765).

Şeytan merdiveni: Farklı renklerdeki kâğıt veya kumaşın iç içe geçirilmesiyle yapılan, kutlamalarda süsleme amacıyla kullanılan eşya (TETTL-VI 469).

Şeytan takırrağı: Değirmen taşına mısır düşürmeye yarayan özel tahta (Ordu) (DS 3765).

Şeytan tayyaresi: Uçurtma (ÖTS 4469).

Şeytanteknesi: Değirmenin üstündeki piramit biçiminde tahıl teknesi (*Kurşunlu-Çankırı) (DS 3765).

Şeytan terbiyesi: At koşumunda atın başını aşağı eğmesini engelleyen hamuta bağlı kayış (ÖTS 4469).

Şeytan uçurtması: Kâğıttan, bükülerek yapılmış üçgen biçiminde bir çeşit küçük uçurtma (TS 2220).

1.4. Hastalık Adları

Tıp tarihinin temellerine bakıldığında ilk hastalıkların ortaya çıkış nedenlerinden biri de çeşitli ruhların insanlara musallat olması ve onları felakete uğratmasıdır. Genellikle insanların yaptığı yanlış davranışlar veya ruhların insanlar tarafından rahatsız edilmesi sonucu oluşan bu eylem, tedavisi zor hastalıkların meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Örneğin; Anadolu'da sara hastalığının cinler tarafından getirildiğine inanılmaktadır. Bu doğrultuda cin veya şeytan tarafından hastalığa uğratılan insan, bazı hastalıkların adlandırılmasında cin ve şeytan sözlerini kullanmıştır:

Cin çarpması: Sara hastalığı (*Gürün-Sivas) (DS 976).

Cin tutmak: Sara hastalığına tutulmak (ÖBDS 292). Bu terim, *cin tutması* olarak da ifade edilmiştir.

Şeytan çarpması: Yüz felci.

Şeytan duvağı: Tırnağın yanlarından sertleşip kalkan deri (*Bor – Niğde) (DS 3765). Aynı anlamda “şeytan tırnağı” ifadesi de kullanılmaktadır.

1.5. Coğrafya ve Meteoroloji Terimleri

Cin doruk: En yüksek yer (*Sivrihisar-Eskişehir; *Düzce-Bolu; Aliköy *Çaycuma-Zonguldak; *Merzifon-Amasya; *Zile-Tokat; Karakuş *Ünye-Ordu; *Şebinkarahisar-Giresun; Çanlı *Ayaş-Ankara; Kırşehir). Kelimenin *Derleme Sözlüğü*'nde *cindepe* (Sücutlü *Yalvaç-Isparta), *cindoruğ* (Uluşiran *Şiran-Gümüşhane), *cingara* (İstanbul; Erzincan), *cingola* (Cenciğe-Erzincan), *cingora* (Erzincan), *cinikorik* (Kars), *cintepesi* (Tavşanlı *Gebze-Kocaeli; İğneciler *Mudurnu-Bolu) şekilleri de bulunmaktadır.

Cin körez: Efsanevi, tabanı olmayan bir kuyu (Hacıhamzalı, Gülek *Tarsus-İçel) (DS 981).

Cinyolu: Tarlaların arasında görülen verimsiz topraklar (TS 469). *Derleme Sözlüğü*'nde ise “verimsiz toprak (İsmetiye-Bursa)” anlamında geçmektedir.

Şeytan düğünü: Kasırga, bora (Yukarı Dinek *Şarkikaraağaç –Isparta; Sökün *Silifke-İçel) (DS 3765). Bu anlamda *şeytan gelini* kavramı da kullanılmaktadır. Şeytan düğünü, aynı zamanda bir folklor terimi olarak Doğu Karadeniz bölgesinde yaz aylarında yağmur yağarken havanın aynı anda da güneşli olması durumu için ifade edilmektedir. Şeytan düğünü zamanında cinler tarafından kaçırılma tehlikesinden ötürü ıssız ormanlarda ve yıkık yapıların bulunduğu yerlerde yalnız olmaktan kaçınılmaktadır (Öztürk, 2009: 897).

Şeytan masası: Rüzgâr veya su tarafından kayaların daha çok alt kısımlarının aşınması ile ortaya çıkan yeryüzü oluşumu, mantar kaya (TS 2220).

Şeytantaşığı: Taş.

Şeytan taşlaması: Yıldız kayması (Tokat) (DS 3765).

1.6.Deyimler

“Deyim, bir durumu, olayı, düşünceyi özetleyen, en az bir kelimedenden oluşan ve genellikle gerçek anlamının dışında ayrı bir anlama sahip olan, özel anlamları belirli bir kurala bağlanamayan kalıplaşmış sözdür.”(Kaya, 2007: 234). Türkiye Türkçesinde varlıkların, davranışların, duygu ve düşüncelerin, olay ve durumların olumlu/olumsuz niteleyicisi olarak pek çok deyim kullanılmıştır. “Şeytan” ve “cin” kelimeleriyle kurulu deyimlere şu örnekler verilebilir:

1.6.1. Varlıkların Olumlu/Olumsuz Niteleyicisi Olarak Kullanımı

Cin baş: 1. Zeki, uyanık (Kangal-Sivas; -Niğde.; *Elmalı-Antalya); 2. Şirret, aksi (Şeref *Yatağan-Muğla) (DS 975).

Cin başına: Yapayalnız, tam bir inzivada (TETTL-II 98).

Cin çalığı: Vücutça çarpıklığı bulunan, çirkin yapılı, çarpık görünüşlü insanlar için söylenir. *Derleme Sözlüğü*’nde “çarpık yürüyen adam (Yozgat)” olarak tanımlanmaktadır.

Cin dili: Çok akıllı ve yaramaz (ÖTS 820).

Cin fikirli: Çok akıllı, çok zeki, çok kurnaz (ADS-2). Aynı anlamda *cin akıllı* ifadesi de kullanılmaktadır.

Cin gibi: Çok zeki, çok becerikli ve hareketli (MBTS 505).

Cingöz: Açıkgöz (TS 468).

Cin kafa: Çabuk kızan adam (ÖTS 820).

Cin yavrusu: (Çocuk için) ele avuca sığmaz; akıllı (ÖTS 820).

Şeytan çekici: Hareketli ve becerikli çocuk (TS 2220).

Şeytan gibi: Çok kurnaz, çok zeki ve akıllı kimse (MBTS 2983).

Şeytan güzeli: Baştan çıkarıcı güzel, çok güzel (TETTL-VI 468).

Şeytan tüyü: Kendini herkese kolaylıkla sevdirmeye özelliği, çok sevimlilik (MBTS 2984). Deyimin “şeytan tüyü olmak”, “şeytan tüyü bulunmak”, “yüzünde şeytan tüyü var” biçimlerine de rastlanır.

Şeytana kış attıracak kadar zeki olmak: Çok zeki olmak (TETTL-VI 465).

Şeytanı eşeğe ters bindirmek: Çok kurnaz olmak (MBTS 2984).

Şeytanı şişeye koymak: Çok kurnaz ve becerikli olmak (ÖTS 4469).

Şeytanın alt çenesi: Çok bilmiş; açıkgöz (ÖTS 4469).

Şeytanın boynuzuna salıncak kurup kırk yıl sallanmak: Kötü işlerde deneyim kazanmış olmak (ÖTS 4469).

Şeytanın kış (art) bacağı (ayağı): Çok yaramaz, zeki, kurnaz (çocuk) (ÖBDS 1076). Benzer ifadeyle “şeytanın arka bacağı” deyimini de kullanılır.

Şeytanın kış ayağı olmak: Hilekâr, çok kurnaz olmak (TETTL-VI 466).

Şeytanın yattığı yeri bilmek: Hatırlanması, bilinmesi güç şeyleri bilmek, çok açıkgöz olmak (MBTS 2984).

1.6.2. Davranışların Olumlu/Olumsuz Niteleyicisi Olarak Kullanımı

Cin cin bakmak: 1. Kurnazca bakmak; 2. Uykusuz gözlerle bakmak (TS 467).

Cin damarına basmak: Kişiyi çok sinirlendirecek söz söylemek, çileden çıkarmak (TS 467).

Cin ifrit etmek: Çok fazla kızdırmak (MBTS 505). “Çok kızmak” anlamında ise “cin ifrit kesilmek (olmak)” deyimini kullanılır (TDS 230).

Cin olmadan adam çarpmak: Daha bir şey bilmeden marifet göstermeye, adam aldatmaya kalkmak (MBTS 505).

Cini düşmek: 1. İş güç edinmek; 2. Hiç durmaksızın uğraşmak (ÖTS 820).

Cinini çıkarmak: Çok kızdırmak (Ersis *Yusufeli-Artvin) (DS 981).

Cinleri kalkmak: Huysuzluk etmek (ÖTS 820).

Şeytan atına binmek: Nefsin isteklerine göre hareket etmek (ÖTS 4469).

Şeytan babası dikmek: Birilerine kötülük yapmak için plan kurmak (ÖTS 4469).

Şeytan dürtmek: Aklına kötü bir fikir gelmek, durup dururken uygunsuz bir davranışta bulunmak (TETTL 467). Aynı anlamda “şeytan dürttü (dürtmüş)” ifadesi de kullanılır.

Şeytan/şeytanı çatlatmak: Kiskandırmak; zor bir şeyi başarmak (TETTL-VI 467).

Şeytana külâhı (pabucu) ters giydirmek: Çok kurnaz olmak, çok kurnaz davranmak (MBTS 2984).

Şeytana parmak ısirtmek: Yaptığı iş, şeytanı bile şaşkırtacak kurnazlık veya kötülükte olmak (MBTS 2984).

Şeytana uymak: 1. Doğru yoldan ayrılarak kötü bir şey yapmak; 2. Günah işlemek (TS 2219).

Şeytanı öldürmek: Nefsini körletmek (TETTL-VI 468).

Şeytanı patlatmak: Soğukkanlı davranmak; dövüğe girmemek (DS 3765).

Şeytanlık etmek: Şeytana yaraşır bir davranışta bulunmak, kurnazca davranmak (TDS 729).

1.6.3. Duygu ve Düşüncelerin Olumlu/Olumsuz Niteleyicisi Olarak Kullanımı

Cin atına binmek: Sinirlenmek, kızmak (Eskişehir; İğneciler *Mudurnu-Bolu; *Gürün-Sivas) (DS 974).

Cin çarpmışa dönmek: Allak bullak olmak, bozulmak, neye uğradığını anlamayarak perişan duruma gelmek (MBTS 505).

Cini coş etmek: İçinden gelmek; heves etmek (ÖTS 820).

Cini kızmak: Çok kızmak; sinirlenmek (ÖTS 820).

Cini (Cinleri) tutmak: Çok sinirlenmek. “(Çocuk için) huysuzluk, yaramazlık etmek” anlamında da kullanılır (MBTS 505).

Cinine gitmek: (O şeyden) Hoşlanmamak; sinirini bozmak (ÖTS 820).

Cinini dermek: Öfkesini gidermek; yatışmak (ÖTS 820).

Cinleri (cini) ayağa (başına, tepesine) kalkmak (toplanmak, çıkmak, üşüşmek): Çok öfkelenmek, aşırı derecede kızmak (MBTS 505). “Cinler başa toplanmak” deyimini de aynı anlamda kullanılır.

Cinleri civirdeşmek: Öfkelenmek; kızmak (ÖTS 820).

Şeytan çarpmış keçi yavrusu gibi titremek: (argo) Aşırı derecede korkmak (ÖTS 820).

Şeytan diyor ki: Yapılmaması gereken bir davranışı yapma isteği duyulduğunda söylenen bir söz (TS 2219).

Şeytan yoklamak: Ürpermeyle titremek (TETTL-VI 470).

Şeytanları haylamak: Öfkesini yenmek (*Bor-Niğde) (DS 3765).

1.6.4. Durum ve Olayların Olumlu/Olumsuz Niteleyicisi Olarak Kullanımı

Cin başa üşmek: Cin çarpmak; bir tarafına inme inmek. Benzer anlamda “cin çalmak: Cin çarpmak; bir tarafına inme inmek. (*Antakya-Hatay)”, “cin çarpmak: Cinlerin öfkesine uğrayıp vücudu çarpılmak, dili tutulmak, üzerine inme inmek” (MBTS 505), “cin tutmak: Delirmek, çıldırmak, cinler tarafından zaptedilmiş olmak” (MBTS 505) deyimleri de kullanılmaktadır. Bu deyim, “çok terslenmek; çok kızmak” (ÖTS 820) anlamını da taşımaktadır.

Cin çağırma: Belli dualar okuyarak istediğini yaptırmak veya bir şey sormak amacıyla cinleri başına toplamak (MBTS 505). “Cin dermek: Üfürükçülükte cinleri bir araya toplamak” deyimini de yine aynı olayın niteleyicisidir.

Cin damarı: İnsanın sinirlilik durumu (TS 468).

Cinler cirit atmak (top oynamak): Bir yerin ürkütecek kadar ıssız ve boş olduğunu anlatmak için kullanılır, in cin top oynamak (MBTS 505).

Kör şeytan: Kötü kader (TS 1503).

Şeytan aldatmak: 1. Şeytan tarafından kandırılmak; 2. İradesizlik göstermek; nefesine uymak; 3. Uyku sırasında cinsel boşalığa uğramak; düş azmak (ÖTS 4469). Aynı anlamda “şeytan kandırmak” deyimini de kullanılır.

Şeytan azapta gerek: Sevilmeyen bir kimse zorluk içinde kaldığında “bunu hak etmiştir” anlamında söylenen söz (TDS 727).

Şeytan elini çekmiş: Uygunsuz bir iş yapacak veya kötülük düşünecek durumu olmayan çok yaşlı kimseler için kullanılan söz (TS 2219).

Şeytan geçmiş gibi: Konuşma sırasında kısa bir sessizlik olduğu zaman söylenir (MBTS 2983). Aynı anlamda “şeytan geçti” ifadesi de kullanılır.

Şeytan görsün yüzünü: Sevilmeyen, görmek bile istenilmeyen kimse için söylenen söz (TS 2219).

Şeytan kulağına kurşun: İyi giden bir işten bahsedilirken, "Aman nazar değmesin, iyi gidişi kötüye dönmesin." anlamında kullanılır (MBTS 2983).

Şeytan oyunda gerek: Birine uyarı için "şeytan her zaman kötülük yapmak için fırsat bekler, uyanık olmak gerek" anlamında söylenen söz (ÖTS 4469).

Şeytanı bol ol-: (argo) Bahtı açık olmak, talihli olmak, şanslı olmak (Aktunç, 2008: 272). Aynı anlamda "şeytanı gür olmak" deyimini de bulunmaktadır.

Şeytanı uyanmak: (argo) Şansı iyiye dönmek (Aktunç, 2008: 272).

Şeytanın ayağını (bacağını) kırmak: 1. Gidilemeyen bir yeri gidilir duruma getirmek; 2. Yapılamayan bir işi yapmak; 3. Uğursuzluğu, aksiliği, şanssızlığı yenmek (ÖBDS 1075).

Şeytanın bol, adamın kıt olduğu yer: Çok ıssız yer, kimsenin olmadığı yer.

Şeytanın gör dediği: Başkalarının göremediği, farkına varamadığı incelikler veya gerçekler (TS 2220).

Şeytanın işi yok: Umulmayan bir aksilikle karşılaşıldığı zaman dile getirilir (MBTS 2984).

Şeytanları güç, kılıçları keskin: (argo) Çok şanslı olmak.

1.7. Atasözleri

"Halkbilimde atasözü, ataların yüzyıllar boyunca karşılaştıkları olay ve tecrübelerden aldıkları dersleri bilgece düşünce yahut nasihatleri, değer yargılarını düsturlaştırarak, sonraki nesillere devrettikleri ve herkesçe benimsenmiş özlü sözlerdir." (Kaya, 2007: 110) Atasözlerinin kuruluşunda halkın yaşamındaki olaylar, çeşitli hâl ve davranışları etkili ve kısa yoldan ifade etme isteği, eğitim seviyesi, meslek hayatı, değer yargıları gibi unsurlar etkili olmuştur. Türk inanç sisteminin konusu olan tabiatüstü varlıklardan "cin" ve "şeytan" kavramı da Türkiye Türkçesinde kullanılan atasözlerinde sıklıkla karşımıza çıkan ifadelerdir:

1.7.1. Varlıkların Olumlu/Olumsuz Niteleyicisi Olarak Kullanımı

Adam adamın şeytanı, adam adamın rahmanı: Kötü insanlarla birlikte olanlar kötü, iyi insanlarla birlikte olanlar ise iyi insan olurlar (TTA 98). Aynı anlamda "İnsan insanın rahmanı, insan insanın şeytanı." sözü de kullanılır.

Allah'a asi olan, şeytana kul olur: Allah, insanoğluna bu dünyada nasıl yaşaması gerektiğiyle ilgili bütün kuralları peygamberleri vasıtası ile bildirmiştir. Bu kurallara uyan insanlar mutlu; uymayanlar ise mutsuz olurlar (TTA 145).

Avrat şerri, şeytan şerri: Bir kadının tutumu, tavır ve davranışları kötülükten yana ise onun düşündüğü kötülük ve fenalıkları şeytan dahi düşünemez (TTA 200).

"Ben" demek, şeytan işidir: "Ben" diyen insan her şeyin kendisinde bittiğine inanan insandır ve bu, şeytana mahsus bir tutumdur. Gölpınarlı, bu

atasözünü “Şeytan, Âdem’e secde hususundaki Tanrı emrini, ‘Ben ondan hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu topraktan’ deyip tutmamış (VII; A’râf, 12; XXXVIII; Sâd, 76) benliğe düşmüştür” olayıyla ilişkilendirmiştir (1977: 53). Aynı anlamda “‘Ben’ demek, şeytan demek” ifadesi de kullanılmaktadır.

Benlik Şeytan’a yakışır: Gurur ve kibir insana değil, Tanrı tarafından lanetlenmiş olan şeytana ve düşük karakterli insanlara yakışır (TTA 239). Aynı anlamda “Benlik şeytan işidir.” sözü de kullanılır.

Bildiğin şeytan, bilmediğin insandan yeğdir: Kişinin tanıdığı bildiği her şey -kötü bile olsa- bilmediği, tanımadığı bir şeyden daha fazla tercih edilmelidir (TTA 245). Aynı anlamda “Bilinen şeytan, bilinmeyen kişiden iyidir.”, “Tanıdığım şeytan, tanımadığım şeytandan iyidir.” atasözleri de kullanılır.

Boş durana şeytan güler: Boş duran insan, düşmanlarını sevindirir (TTA 272).

Cin ile şeytan bir değil: Akıllı, zeki, uyanık kimselerle kötü düşünceli, kötü niyetli insanları aynı kefeye koymamak gerekir (TTA 291). Bu anlamda “cin başka, peri (şeytan) başka” sözü de kullanılmaktadır. Ömer Asım Aksoy, *Deyimler Sözlüğü*’nde “cin başka, şeytan başka” ifadesini deyim olarak kullanmış ve “(şaka yollu anlatım) bir kişi için uygun ya da doğru sayılan durum, başka bir kişi için uygun, doğru olamaz” (1988b: 683) olarak anlamlandırmıştır. Bu atasözü, “Cin ile şeytan bir değildir” ifadesiyle Mudurnu-Bolu ağzında da yaşamaktadır (BAAD 74).

Değirmen damı zindandır, döndüğünden bilinmez; insan kısmı şeytandır, güldüğünden bilinmez: Bir insanın karakteri hakkında bilgi sahibi olmak kolay değildir. Bundan dolayı başta yüze gülen insanlar olmak üzere, birlikte olunan insanlara fazla güvenmemek gerekir (TTA 328).

Deveye sormuşlar: “İnişi mi seversin, yokuşu mu? Yük olduktan sonra ikisini de şeytan alsın” demiş: İnsan ne kadar güçlü, başarılı olursa olsun, zor işleri yapmaktan hoşlanmaz (TTA 349).

Dul karı, şeytan karı; aldatır, alır bekârı: Kocasını ölmüş veya kocasından boşanmış bir hanım, erkekleri tanımada daha deneyimli olduğu için, bekâr erkekleri rahatlıkla kandırıp onlarla evlenebilir (TTA 371).

Dün cin oldu, bugün adam çarpıyor: Bir işte deneyimli olmadığı hâlde, kendisinden deneyimli olanları safdışı bırakmaya çalışan insanların durumunu ifade eder (TTA 375).

Erkeğin şeytanı kadın (karı): Erkekleri kadınlar yoldan çıkarırlar. Bununla aynı anlamda “Kadın erkeğin şeytanıdır.” ya da “Karı erkeğin şeytanıdır.” ifadesi de kullanılmaktadır (ADS-1).

Fakir adam, hazır şeytan: Yoksul kimseler, yoksulluktan kurtulmak için çeşitli kurnazlıklara başvurarak insanların arasını açmaya çalışırlar (TTA 450).

Fukara “Ondum” demiş de, şeytan “Ben öldüm mü?” demiş: Fukara hiçbir zaman içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtulamaz (TTA 457).

Hileden onulsa, şeytan onardı: Bu atasözü “Hile ile onsaydı, fare (sıçan) onardı: Çeşitli oyunlara, entrikalara, düzenlere başvurarak insanları aldatan kimseler, daha iyi bir duruma kavuşup gönül ferahlığına eremez.” sözüyle aynı anlamda kullanılır (TTA 533).

İlim, şeytanda da var: İlim sahibi insanlar ilimlerini güzel şeyler ortaya koymak için kullanılmalı. Kötü şeyler için kullandıklarında şeytandan farksız olurlar (TTA 550).

İnsan, insanın cinini derer: İnsanı en çok kızdırıp sinirlendiren, yine insandır (TTA 555).

İnsan insanın şeytanıdır: Uygunsuz arkadaş, insanı doğru yoldan saptırır; kötülüğe sürükler (ADS-1 327). Bu atasözünün karşılığı olarak “Adam adamın şeytanı.”, “Kişi refikinden azar.” da kullanılmaktadır.

İşi olmayan şeytan kuyruğu ile oynarmış: İşsiz insan, çeşitli kötülöklere kafa yorar (TTA 565).

Kadın kadının şeytanıdır: Kadını yoldan çıkararak, yine kadındır (TTA 583).

Kadının sofusu, şeytanın maskarası: Sofu kadınla şeytan alay eder. Çünkü böyle kadınlar, evleriyle ilgilenmezler, işlerini güçlerini bırakırlar. Bu biçimsel ibadet yüzünden gerçek ibadetlerini yapamazlar; yani evlerine, ailelerine bakamazlar (ADS-1 340). Yine bu anlamda “Cahilin sofusu şeytanın maskarası.” atasözü de Türk söz varlığında yer almaktadır.

Karı, şeytani şişeye koyar: Kadın istediği zaman pek çok kimsenin düşünemeyeceği entrikalar çevirebilir (TTA 602).

Öksüzün şeytani çok (dokuz) olur: Güçsüz ve kimsesiz insanları kötü yola yönlendirenler fazladır (TTA 743).

Parası yok, hırsız alsın; imanı yok, şeytan: Parası da inancı da olmayan kimseler kaybedecekleri bir şeyleri olmadığından kimseden korkmazlar (TTA 758).

Şeytan adamı kandırır, ama suyunu ısıtıvermez: Uykuda kendisini şeytan azdıran kişinin gusül yapması gerekir. Ama şeytan, işini bitirip kaybolduğundan gusül suyunu ısıtmak zahmeti o kişiye düşer. Bunun gibi, bizi aldatıp güç duruma düşüren kimseler artık yanımıza uğramazlar. Başımızın çaresine kendimiz bakarız (ADS-1 437). Bu ifadeye benzer şekilde “Şeytan, adamın düşünüyü azdırır; suyunu kızdırmaz (ısıtmaz).” sözü “El, adamın düşünüyü azdırır da suyunu kızdırmaz: El, insana yapılmaması gereken birtakım işleri yaptırır; ancak bu işleri yapmaktan dolayı çekilen sıkıntıya, uğranılan zarar ve ziyanı gidermeye yardımcı olmaz.” karşılığında da kullanılır. Yine “Şeytan insanın düşünüyü azdırır, suyunu kızdırmaz.”, “Şeytan kişiyi kandırır ama suyunu ısıtmaz.” aynı ifadelerdir.

Şeytan Kemah'ta doğmuş, Divriği'de yaşamış, Kayseri'de ölmüş: Kemah, Divriği ve Kayseri halkına karşı dikkatli olmak gerektiğini vurgulayan bir atasözüdür (TTA 811).

Şeytan, ocağını boş koymaz: Şeytan her yerde insanın karşısına çıkar (TTA 811).

Şeytan, şeytan amma, kadın daha şeytan: Kadın, insanı her zaman yoldan çıkarabilecek güce sahiptir (TTA 811).

Şeytan topluluğuna, cin eğitmen olur: Her toplumda kötünün de kötüsünün bulunduğu unutulmamalıdır (TTA 811).

Şeytana "Kül yer misin?" demişler, "Yağlısı varsa" demiş: Menfaatine düşkün, helal haram bilmeyen bir kimse menfaati için her şeyi yapmayı göze alır (TTA 811).

Şeytana ümit bağlanmaz: Kötülük yapmayı iş edinmiş kimselerden iyilik ve yardım beklenemez (TTA 811).

Şeytanın dostluğu darağacına (zindana) kadar: Kötülük yapmayı meslek edinmiş kimseler, insanı ölüme götürecektir kadar kötü durumlara düşürür ve sonra da tanımazdan gelerek en küçük bir yardımda bulunmaz; kaderiyle baş başa bırakırlar (TTA 811).

Şeytanla kabak ekenin kabak başına (başında) patlar: Kurnaz ve hileci kimse ile ortaklık eden kişi, hilenin kurbanı olur (ADS-1 438). "Şeytanla kabak ekenin kabak başına patlar.", "Şeytanla ortak buğday eken samanını alır.", "Şeytan ile ekin eken, ancak samanını alır.", "Şeytan ile ortak eken, buğdayın sapını (samanını) alır." sözleri de benzer kullanımlardır.

Şeytanla sofraya oturanın kaşığı uzun gerek: Kötülük yapmayı ve insanları kandırmayı meslek edinmiş olan kimselerle birlikte olanlar, o kimseleri yenebilecek güce sahip olmalıdır (TTA 812).

Tecrübeli şeytan, tecrübesiz melekten iyidir: Kötü ama deneyimli bir insan, iyi ama deneyimsiz bir insandan üstündür (TTA 825).

Yalnızların arkadaşı şeytandır: Tek başına yaşayan insan, çevresinde utanacağı kimse olmadığı için, çeşitli kötülöklere bulaşabilir (TTA 870).

Yetimin şeytanı yeddi olur: Babasız bir çocuğu kötülüğe yönlendiren birçok insan bulunur (TTA 890). Aynı anlamda "Yetimin şeytanı gür olur." ifadesi de kullanılmaktadır.

1.7.2. Davranışların Olumlu/Olumsuz Niteleyicisi Olarak Kullanımı

Acele işe şeytan karıştır: Bir iş yapılırken acele etmemek gerekir. Acele edildiği takdirde insan şaşırıp yanlışlık yapabilir. Bu da o işin aksaması, ilerleyememesi demektir (TTA 86).

Acele Şeytan'dan, teenni Rahman'dan: Teenni, acele etmemek; Rahman ise Tanrı demektir. Bir iş yapılırken acele etmek, o işin düzgün

gitmeyeceğine; acele etmeden işi uygun olan sürede yapmak ise o işin düzgün bir şekilde ilerleyeceğine işarettir (TTA 86).

Ayda yılda bir namaz, onu da şeytan komaz (koymaz): İyilik yapmakla ilgisi olmayan kimseler arada bir iyilik yapmak isterler; ancak bu iyiliği yapmaları da kötü insanlar tarafından engellenir (TTA 204).

Basma cahilin izine, uyma şeytanın sözüne: İnsan daima bilgisizlerden uzak durmalı, hiçbir zaman kötülerin dediğini yapmamalıdır (TTA 226).

Besmelesiz işe, şeytan karışır: İnsan bir işe Allah'ın adını anarak ve gönül huzuru ile başlamalı ki işi düzgün gitsin (TTA 240).

Cin olmazdan adam çarpma: İnsan, usta olmadığı bir işi yapmaya kalkışmamalı (TTA 291). Bu anlamda benzer şekilde "Cin olmadan adam çarpayım deme.", "Cin olmadan adam çarpmaya kalkışma." sözleri de kullanılmaktadır.

Hayır Allah'tan, şer şeytandan gelir: İyilik ve doğruluğu Allah insana lutfeder; kötülük ve cirkinlikler ise şeytanın işidir (TTA 508).

İt yer, şeytan güler: Adi, aşağılık kimseler Tanrı'nın gönlüne hoş gidecek işler yapmazlar (TTA 571).

Köprüyü geçene kadar şeytana "pirim" denir: "Köprüden (köprüyü) geçinceye kadar ayıya dayı derler.", "Köprüyü geçinceye kadar gâvura 'hacı baba' demeli." yani "İnsan işinin düştüğü karakersiz kimselere işi bitinceye kadar yakınlık göstermeli, onları hoş tutmalıdır." anlamında kullanılır (TTA 665).

Nefsine uyan, şeytana uyar: Bedenin istek ve arzularına boyun eğen kimse, kötü işler yapmaktan kurtulamaz (TTA 723).

Ne şeytanı gör ne Kulhuvallah'ı oku: "Ne değirmende yat ne korkulu rüya gör: İnsan ne bilmediği ve anlamadığı işlere girmeli, ne de bu işleri nasıl yapacağını tasasını çekip kendini harap etmeli" (TTA 719) atasözleriyle aynı anlamda kullanılan bu söz, benzer şekliyle "Ne şeytanı gör ne lahavle çek.", "Ne şeytanı gör ne selavat getir." atasözlerinde de geçmektedir.

Ölüden şeytan da keser dilini: Ölmüş bir kimsenin, hiç kimseyle bir münasebeti olmaz (TTA 748). Aynı anlamda benzer şekilde "Ölüden şeytan da el çeker." ifadesi kullanılır.

Şeytan benim olsun, dede sultan senin olsun: Kötü şeyler, insanın nefesine hitap eden işler, dinin yapılmasını emrettiği işlerden fazla ilgi görür (TTA 810).

Şeytan düğüne gitmezse de yol üzerine yumurta bırakır: Kötülük yapmayı, insanları kandırarak kötü yollara düşürmeyi alışkanlık edinmiş olan kimseler, kötülük yapmak için ulaşamadıkları yerlere başkaları vasıtasıyla ulaşıp kötülük yapmaya çalışırlar (TTA 810).

Şeytan ile aşık oynanmaz: Arabozucu, işi gücü başkalarına kötülük yapmak olan kimselerle hiçbir iş yapmamalı; böylelerinden hep uzak durmalı (TTA 810). Yine aynı anlamda "Şeytanla ceviz bölüşülmez.", "Şeytanla ceviz

oyanmaz.” (*Gürün-Sivas; *Silifke-İçel) sözleri kullanılır. “Şeytanla çelik çolak oynanmaz.” da aynı anlamdadır.

Şeytan sana taş atarsa, sen ona ekmek at: Kötülüğe kötülükle değil, iyilikle karşılık vermek gerekir (TTA 811).

Şeytan tütün ekmiş, dibine de işemiş; görüp göreceğin rahmet bu olsun demiş: Kötülük yapmayı alışkanlık hâline getirmiş olan kimselerin, iyilik diye yaptıkları işlerde bile kötülük olduğu bilinmelidir (TTA 811).

Şeytan yavrusunu yemeden önce çamura bulaştırır: Kötülük yapmayı alışkanlık edinmiş olan kimseler, kötülüklerini rahatça yapabilmek için iyilikten, güzellikten, sevgiden ve merhametten yana var olan her şeyi yok etme yoluna giderler (TTA 811).

Şeytana mum yakılmaz: Kötülük yapmayı alışkanlık edinmiş kimselere yardım edilmez (TTA 811).

Şeytana uyan, bıkmaz: Kötülük yapmayı alışkanlık hâline getirmiş kimseler, kötülük yapmaktan bıkmaz (TTA 811).

Şeytanın işini, şeytana gördürmeli: Kötülük yapmayı ve insanları kandırmayı meslek edinmiş kimselerin işlerini kendileri gibi olan kimselere yaptırmak gerekir ki kötüler kendi kaderleriyle baş başa kalsın (TTA 811).

Şeytanın zevali ölünün osurmasındandır: Birine yapılacak en büyük kötülük beklemediği bir şey, beklediğinin aksini yapmaktır (TETTL-VI 466).

1.7.3. Durum ve Olayların Olumlu/Olumsuz Niteleyicisi Olarak Kullanımı

Cin çarpmışa bir muska yeter: Öyle kötü ve üzücü durumlar ya da olaylar vardır ki düzeltilmeleri için küçük bir çaba dışında yapılacak bir şey yoktur. Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri Sözlüğü*'nde bu atasözünü “Cin tutana bir muska yeter: İnanışa göre ‘cin tuttu’ denilen delirmiş kişiyi iyi etmek için bir muska yeter. Bunun gibi, çok kızmış birisini yatıştırmada akıllı bir kimsenin sözlü ya da yazılı öğüdü etkili olur.” (1988a: 213) şeklinde ifade etmiştir.

Çocuk dolu eve, şeytan pek az girer: Çocuk, sevginin kaynağı olduğu için, çocuğun bulunduğu yerlerde kötülük yapmaya fırsat olmaz (TTA 307).

Emanetin peşinde şeytan hazırdır: Normalde gerçekleşmeyecek bir olay, emanet malın başına gelebilir (TTA 416).

Helal malın şeytan yarısını alır, haram malı sahibiyile beraber götürür: Helal yollardan kazanılmış mal her durumda mutlaka kazanana fayda sağladığı hâlde, haram mal hem elde kalmaz, hem de sahibine kötülük getirir (TTA 511).

Salavat kapıdan girince, şeytan bacadan çıkar: Doğruluğun olduğu yerde, kötülük ve haksızlık barınmaz (TTA 773).

Şeytandan çok bilen yoktur, lanet halkası yine boğazına geçer: Kötülük yapma hususunda kişi ne kadar yetenekli ve bilgili olursa olsun, er geç yaptıklarının cezasını çeker (TTA 811).

Şeytandan uzak olan Allah'a yakın olur: Kötülük yapmayı meslek edinmiş olan kimselerden uzaklaşan kimseler, Allah'ın emrettiği güzel işler içinde yer alır (TTA 811).

Var yemez malını şeytanlar yer: Malı ve parası olduğu hâlde cimrilik edip bunları harcamaktan kaçınan kimselerin malı ve parası, o malda ve parada hiçbir hakkı olmayan kötü kimselere kalır (TTA 856). Benzer ifadeyle "Mal yemez malını şeytanlar yer." atasözü de kullanılmaktadır.

Deyim ve atasözlerinin halk ağzındaki yansımalarına *cindalak* (*Çerkeş-Çankırı), *cin kafa* (Pazarören *Pınarbaşı-Kayseri), *cin cücüğü gibi çığırnak* (Gaziantep), *cini küfür olmak* (Gaziantep), *cin yedi, şeytan duasını okudu* (*Silifke-İçel), *cin tutmuş muska yeter, sevdalıyı asarlar* (Gaziantep), *şeytan babası dikmek* (Anamas, *Eğridir-Isparta), *şeytana gem vurmak* (Botsa-Konya), *şeytana kış atmak* (Sakızcılar *Çal- Denizli), *şeytan asası ile gezemez* (Yaka, *Dazkırı-Afyon), *şeytanı boyunduruğa koşmak* (Sakızcılar *Çal- Denizli), *şeytanın alt çenesi* (Kıbrıs), *şeytanın boynuzuna salıncak kurup kırk yıl sallanmak* (*Mudurnu-Bolu), *şeytanın çarığı tez delinir* (Salman *Akkuş; *Ünye-Ordu), *şeytanın götüne anahtar uydurmak* (Niğde), *şeytanın gür olsun* (Doğanbey, *Beyşehir-Konya), *şeytan ocağını boş koymaz* (Gaziantep), *ebrüşüm (ibrişim) kaytan, Cenikli şeytan* (Samsun), *şeytan düğüne gitmezse de yol üzerine yumurta bırakır* (Trabzon) sözleri de örnek olarak verilebilir.

1.8. Diğer Adlar

Cin bilimi: Cinleri, cinlerin niteliklerini, türlerini ve insanlara karşı davranışlarını inceleyen bilim dalı (ÖTS 820).

Cin çalması: (folklor) Cinlerin küçük bebekleri çalarak kendi bebekleriyle değiştirmelerine denir ve bu durum çocuktaki büyüme gücülüğüyle anlaşılır (Öztürk, 2009: 244).

Cin çırası: Birden parlayıp sönen hayali ışık (Bahçeli *Bor –Niğde) (DS 977).

Cin deliği: Zurnanın kalak adı verilen ve giderek genişleyen bölümü ile kavalın alt ucuna yakın yerde bulunan üzerine parmak basılmayan deliklere verilen ad; *sağır delik, şeytan deliği* (Özbek, 2014: 38).

Cin evi: Yıkanma yeri; banyo (ÖTS 820).

Cin kuşluğu: Çiftçilerin sabah erkenden toplanarak birbirlerinin işlerinde çalışmaları hâli (Karabörk *Bismil-Diyarbakır). (DS 981).

Cin parmak: Ayaktaki en küçük parmak (Akalin vd., 1993: 49).

Cin Suresi: Birkaç cinin okunan Kur'an'ı kulak vererek dinlediklerini ve ona iman ettiklerini, Allah'a hiçbir ortak koşmayacaklarını belirten ve bunu diğer cinlere giderek onları da doğru yola çağırdığını anlatan, 28 ayetlik, 72. sure (ÖTS 820).

Cin taifesi: Cinler, cin takımı (MBTS 505).

Cin teli düzeni: İkişerden üç öbek teli olan bağlama ailesi çalgılarında, alt tel sesine göre orta telin tam beşli pes, üst telin birinin büyük ikili pes ve diğerinin tam dörtlü tiz akortlandırıldığı düzen (Özbek, 2014: 38).

Şeytan çarşısı: 1. Büyücünün büyü yaptığı yer; 2. Kötü kimselerin kötülük dolu kalbi; 3. Oyuncakçı dükkânı (ÖTS 4469).

Şeytan çık: (folklor) İmam, şeytan ve üç köylü tarafından oynanan bir seyirlik oyun (Öztürk, 2009: 896).

Şeytan deliği: Kaval ve zurna gibi üflemlerli çalgılarda entonasyonu sağlıklı hale getirmek için alt tarafa açılan bir ya da birkaç delik; *cin deliği, sağır delik* (Özbek, 2014: 169).

Şeytan duvarı: Germenlerin imparatorluk topraklarını istila etmemeleri için Romalılarca yaptırılan koruma duvarı (Alm. teufelsmauer) (ÖTS 4469).

Şeytan eğrisi: mat. $y^4 - x^4 + ay^2 + bx^2 = 0$ denkleminin eğrisi (ÖTS 4469).

Şeytan faymasa: Şeytan tohumu (çocuklar için sövgü) (*Akçakoca-Bolu) (DS 3765).

Şeytanışiçivisi: Bir yazma oyası türü (Uluğbey *Semirkent-Isparta) (Ergür, 2002: 254).

Şeytan kırmızısı: 1. Kırmızının parlak bir türü; 2. Bu renkte olan (TS 2220).

Şeytan minaresi: Deniz böcekleri nevinden bir hayvanın helezoni şekilde sivrilmiş ve üstü dolambaçlı kabarık çizgilerle minare merdivenine benzeyen içi boş kabuk. Fr. Turritelle. (Arseven, 1975: 1883).

Şeytan taşlama: 1. Hac görevini yerine getiren Müslümanların, Mina adlı yerde Kurban Bayramı'nın birinci, ikinci ve üçüncü günü şeytana yedişer adet taş atmaları. Aynı anlamda "şeytan taşlamak" ifadesi de kullanılır. 2. Gereksiz işlerle uğraşıp asıl yapacağı işe vakit bulamama (TS 2220).

Şeytan oyunu: Gittikçe hızlı tempoda oynanan bir Artvin erkek horonunun adıdır, yöre oynandığı yerde 15 yıl hiç kimsenin ölmeyeceğine inanılır (Öztürk, 2009: 285).

Şeytan örümceği: Öğle sıcağında havada örümcek ağı gibi tel tel görünen güneş ışığı (TS 2220).

Şeytan sosu: Beyaz şarap, sarımsak, karabiber, sirke, yağ, salça ve et suyu ile hazırlanmış bir tür çeşni maddesi (ÖTS 4469).

Sonuç

Türk kültürünün izlerine bakıldığında yaşam koşullarında var olan pek çok unsurun dil dizgesinde farklı kavram ve ifadelerle karşılık bulması dil tarihinde görülen bir hadisedir. Fiziki, idari, sosyal ve kültürel yaşam koşulları içinde karşı karşıya geldiği olay ve olguları ifade etme ihtiyacı duyan insan, ilk çağlardan bugüne dilin imkânlarına başvurmuş, fonolojik, morfolojik, sentaktik ve semantik söz dizgeleriyle duygu, düşünce, arzu ve taleplerini dile getirmiştir. Birbiriyle iç içe ve bağdaşık bir yapı oluşturan kültür sisteminde dilin kendine özgü düzeni içinde kavram alanı oluşturan

bir grup da inanç sistemidir. Türk tarihine bakıldığında yüzyıllardır Türk halkının farklı dinlere mensup olduğu, tabiatta var olan olaylarla yaşam koşullarında meydana gelen durumları bağdaştırdığı görülmektedir. Genel olarak kesin şekilde inanılan bir “Tanrı” inancının yanı sıra çeşitli canlı, cansız varlıkların da ruhu olduğu düşünülerek bu varlıklar zamanla “kült”, “sahip” adlandırmalarıyla karşımıza çıkmıştır. Türk mitolojisinde ruhlar, yer altı ve yer üstü ruhları olmak üzere çeşitli sınıflara ayrılmaktadır. Yer altına ait olan kötü ruhlar, İslamiyet’in kabulüyle birlikte “cin” ve “şeytan” olarak boyut değiştirmiş, dinî ve sosyal yaşamda geçmişten günümüze var olagelmıştır. Önceleri tabiatüstü varlıkların genel adı olarak kabul edilen cinler, daha sonraları iyi veya kötü nitelikli varlıklar olarak ikiye ayrılmış, şeytan ise yalnızca kötülük yapmakla görevli bir varlık olarak vasıflandırılmıştır. Türk inanç sisteminde etkilerini gördüğümüz bu varlıklar, Türkçede çeşitli kavram ve ifadelerle söz dağarcığında yerini almaktadır. Araştırmamız neticesinde cin ve şeytan kelimesiyle kurulan çok sayıda sözcük ve sözcük grubu tespit edilmiş, bunlar temsil ettikleri kavram alanına göre sınıflandırılmıştır. Genel olarak ölçünlü Türkçede kullanılan kavram ve ifadelere yer verilmiş, bunların ağızlardaki şekillerine gerekli durumlarda değinilmiştir. Çalışmamızda öncelikle bitki, hayvan, eşya ve alet adlarına, coğrafya ve meteoroloji terimlerine yer verilmiş; daha sonra cin ve şeytan kelimesinin deyim ve atasözlerindeki yansımaları konu edilmiştir. Kısıtlı örneklerle sahip alanlar ise “Diğer Adlar” başlığı altında değerlendirilmiştir. Türk kültüründe şeytan ve cin, genel olarak insanlara hastalık ve felaket getiren, tabiatta çeşitli olumsuzlukların yaşanmasına sebep olan varlıklar olarak kabul görmektedir. Dilde çeşitli duygu, düşünce, davranış, durum ve varlıkların olumlu/olumsuz niteleyicisi olarak şeytan ve cin kelimesinin ilişkilendirilmesi adı geçen varlıkların sıfatlarıyla bağlantılıdır. Yine terimlerin kuruluşunda cin ve şeytan adının kullanılması, temsil eden ve edilen arasındaki belirgin niteliklerin kavramlarla özdeşleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Örneğin; şeytan kelimesiyle oluşturulan bitki adlarına bakıldığında şeytanın vasıfları ve bitkinin genel özelliklerinin (rengi, biçimi, yaşam koşulları, kullanımı) bağdaştırıldığı görülmüştür. Yine hastalık adları incelendiğinde, özellikle ağır sonuçlara neden olan hastalıkların adlandırılmasında cin ve şeytan kelimesinden yararlanıldığı dikkati çekmektedir. Genellikle kötü ruhların kızdırılması veya tasvip edilmeyen bir davranışın gerçekleştirilmesi sonucunda cin ve şeytan gibi kötü ruhların insanlara musallat olması hastalıkların ortaya çıkış sebepleri arasında görülebilir. Aynı zamanda çeşitli duygu ve düşünceleri dile getiren fiil gruplarında da söz konusu hususlar ifade edilmiştir. “Cinler başına üşüşmek”, “cinini dermek”, “şeytan çarpmış keçi yavrusu gibi titremek”, “şeytanları haylamak” gibi deyimler bu ifadelerle örnek verilebilir. Bahsi geçen varlıklardan korunma eylemleri de bazı ifadelerin kuruluşunda etkilidir. Çoğunlukla olumsuz vasıflandırmalarda kullanılan bu kavramlar, “cin göz”, “cin fikirli”, “şeytan çekici”, “şeytan güzeli” gibi sözlerde de olumlu niteleyici olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine argoda kullanılan “şeytanı bol

olmak”, “şeytanı uyanmak”, “şeytanları güç, kılıçları keskin” ifadeleri de olumlu anlamdadır. Bunun yanı sıra “Adam adamın şeytanı, adam adamın rahmanı.”, “İnsan insanın şeytanıdır.” örnekleriyle aynı anlamda benzer sözlerin de kullanıldığı görülür. İncelememiz sonucunda şeytan kelimesiyle kurulu sözlerin cin kelimesiyle kurulu olanlardan fazlalığı dikkati çekmektedir. Bu durumun meydana gelmesinde cin kelimesinin önceleri tabiatüstü varlıkların genel adı olarak adlandırılışı ve aynı zamanda cin varlığının sözlü kültürde daha çok “üç harfli” şekilde ifade edilmesinin etkili olduğu söylenebilir. Ağız çalışmaları incelendiğinde de bu kavramların halk ağzında çeşitli örneklerine rastlanmaktadır. Araştırmamızın sınırları dahilinde yer yer değinilen bu ifadeler, ağız çalışmaları üzerinde yapılacak detaylı ve kapsamlı bir çalışmayı gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

- Akalın, S. -vd. (1993). *Ayakkabıcılık terimleri sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası.
- Aksoy, Ö. A. (1988a). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 1- Atasözleri sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. **(ADS-1)**
- Aksoy, Ö. A. (1988b). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 2- deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. **(ADS-2)**
- Aktunç, H. (2008). *Büyük argo sözlüğü (tanıklarıyla)*. 5. b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları. **(TTA)**
- Arseven, C. E. (1975). *Sanat ansiklopedisi*. C. IV, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ayverdi, İ. (2008). *Asırlar boyu târihî seyri içinde misalli büyük Türkçe sözlük*. 3. b., İstanbul: Kubbealtı Yayınları. **(MBTS)**
- Başgöz, İ. (1993). *Türk bilmeceleri II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Baytop, T. (2015). *Türkçe bitki adları sözlüğü*. 4. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bedevian, A. K. (2021). *Resimli çok dilli bitki adları sözlüğü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Beydili, C. (2004). *Türk mitolojisi ansiklopedik sözlük*. (Çev.: Eren Ercan), Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- Boratav, P. N. (1973). *100 soruda Türk folkloru (inanışlar, töre ve törenler, oyunlar)*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Çağbayır, Y. (2007). *Orhun yazıtlarından günümüze Türkiye Türkçesinin söz varlığı- Ötüken Türkçe sözlük*. C. I-V, İstanbul: Ötüken Neşriyat. **(ÖTS)**
- Çelebioğlu, Â. (1982). *Türk ninniler hazînesi*. İstanbul: Ülker Yayınevi.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk halk kültüründe memoratlar ve halk inançları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2009). Türk halk kültüründe şeytan telakkisi üzerine tespitler. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2 (3-4), 269-282.
- Ergür, A. (2002). *Tekstil terimleri sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

- Ersoylu, H. (2012). *Türk dilince dualar beddualar sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Eyüboğlu, E. K. (1973). *On üçüncü yüzyıldan günümüze kadar şiirde ve halk dilinde atasözleri ve deyimler*. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık.
- Gölpınarlı, A. (1977). *Tasavvuftan dilimize geçen deyimler ve atasözleri*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- İnan, A. (1987). Türklerde su kültü ile ilgili gelenekler. *Makaleler ve İncelemeler*, 491-495, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kaya, D. (2007). *Ansiklopedik Türk halk edebiyatı terimleri sözlüğü*. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Onay, A. T. (1993). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar*. (hzl.: Cemâl Kurnaz), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar)*. C. I, 5. b., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özbek, M. (2009). *Türkülerin dili*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özbek, M. (2014). *Türk halk müziği el kitabı I: Terim sözlüğü*. 2. b., Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Öztürk, Ö. (2009). *Folklor ve mitoloji sözlüğü*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Püsküllüoğlu, A. (1995). *Türkçe deyimler sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınları. **(TDS)**
- Saraçbaşı, M. E. (2010). *Örnekleleriyle büyük deyimler sözlüğü*. C. I-II, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. **(ÖBDS)**
- TDK (1968). *Türkiye’de halk ağızından derleme sözlüğü*. C. I-XII, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. **(DS)**
- TDK (2016). *Bölge ağızlarında atasözleri ve deyimler*. (hzl.: Mustafa S. Kaçalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. **(BAAD)**
- TDK (2019). *Türkçe sözlük*. 11. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. **(TS)**
- Tietze, A. (2021). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati*. C. I-VIII, 2. b., Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi. **(TETTL)**
- Yıldız, Y. (2020). *Türkçe bitki adlarının anlam bilimi açısından incelenmesi*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi’nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of “Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)”:

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.